

4.4.2.3.4. 1881-1890

CX.

A cigányok hálája
Képes Családi Lapok, 1880/81. 569. oldal

A Pichler Adolf²⁵⁶ festménye után készült rajz anekdotikus módon beszél el egy képzeletbeli szituációt, ahogy a mulató társaságot a cigánybanda zeneszóval bűcsúztatja. A kép szinte minden eleme külön vázlatok után készülhetett, ezért még azt sem tudni, hogy például a kontrás fiú furcsa hegedű-tartása életből ellesett szituáció-e (például hangolás), vagy pusztán képi félreértés, mint a cimbalom ferde tartása. A kép hitele nem több, mint egy korabeli novelláé – teljesen nem minősíthető érdektelennek, de az erős forráskritika nélkülözhetetlen.

A maga korában sikeres alkotás reprodukcióját egy évvel később az Ország-Világ is közölte (1882. 252. oldal).

256 Festő, élt 1835-től 1905-ig. 1857-től Münchenben élt, bibliai tárgyú képeket és zsánerket festett. Lexikon 3/759.

CXI.

CZIGÁNY MUZSIKUS. — SZOLNOKON RAJZOLTA FLESCH TIVADAR.

*Czigány muzsikus. Szolnokon rajzolta Flesch Tivadar*²⁵⁷
Vasárnapi Újság, 1881. 2. oldal

Jó kismester korrekt munkája, vizuális közhely a szakadt ruhás vidéki muzsikusról. Ilyenformán nem az ábrázolt tárgyról, hanem az azzal kapcsolatban kialakult – egyik – képi közhelyről ad számot.

---

257 Feledi (Flesch) Tivadar, festő, Munkácsy és Zichy tanítványa, élt 1852-től 1896-ig.

CXII.

A vén cigány
Ország-Világ, 1881. 29. oldal

Korábban, Valérióval kapcsolatban már jeleztük, hogy a kisbőgő játék közbeni felemelése, combon tartása erősen kétséges megszólaltatási mód, ez a kép azonban arra utal, hogy mégiscsak alkalmazott megoldás lehetett. Szemlér Mihály²⁵⁸ rajza egyébként leginkább festői gyakorlatnak tekinthető, nem valószínű, hogy konkrét látványélményen alapul. A muzsikus nagypitykés dolmánya tévesen alkalmazott képi toposznak tűnik, hiszen elsősorban a kalderás, másodsorban más oláh cigány törzshöz köthető, a korban pedig oláh cigány muzsikuskok nem ismerek (ez a lehetőség persze ki sem zárható). A cigányoktól máshonnan nem ismert, leginkább osztráknak tűnő kalap, az oláh cigány kabát és a magyaros nadrág és csizma együttes alkalmazása arra utal, hogy a rajzoló a belső összefüggések ismerete nélkül alkalmazott cigány képi toposzokat.

258 Festő, grafikus, 1833-1904. Marastoni Jakab tanítványa, sokal dolgozott lapoknak.
www.kieselbach.hu

CXIII.

Erdélyi teknővájó cigányok
Magyarország és a Nagyvilág, 1881. 392. oldal

A rajzoló, Nemes Ödön²⁵⁹ bizonyára látott faműves cigányokat, rajzán azonban ez kevésbé tükröződik. Az ábrázolt teknők teljesen alkalmatlan méretűek és formájúak, a baloldali alak a kapavésőt túl meredeken tartja, a jobboldali nem figyeli a vonókés futását. Ráadásként a jobboldali alak kalapja is kérdéses, inkább illene a 18. századi Párizsba, mint ide.

259 Író, szerkesztő, festő és illusztrátor, élt 1847-től 1902-ig. Marosvásárhelyen volt rajztanár, lapokban közölt illusztrációkat. Lexikon 3/465.

CXIV.

3

A ménések világa (vándor cigányok)

Vasárnapi Újság, 1881. 551. oldal

A rajz vándor cigány kovács tanyáját mutatja, meglehetősen részletgazdagsággal. Feltehető, hogy a rajzoló maga gyűjtött vázlatokat a munkához, hiteles részletekből épített kompozíciót. Ilyen hiteles részletnek mutatkozik a kovács csoportja, továbbá az ételt főző asszony. A sátrak azonban elrajzoltak, különösen a jobboldali téves. Ezzel együtt hangulatos életkép.

CXV.

*Cigányélet**Ország-Világ, 1882. 12-13. oldal*

A reprodukció alapjául szolgáló képet a Münchenben élő Böhm Pál²⁶⁰ készítette, aki korábban számos tanulmányúton gyűjtött anyagot későbbi cigány életképeihez. Böhm, aki kizárólag képei eladásából élt, a magyar és német polgári közönség igényei szerint festett, képei részletgazdagsága mégis figyelmet érdemel. Bár erről nincs adat, mégis valószínű, hogy a kor szokásainak megfelelően fényképezőgéppel, eredeti helyszíneken gyűjtött motívumokat. A kidolgozás a téma alapos ismeretéről tanúskodik, a kompozíció azonban a polgári szalonokban honos képi toposzok festményé formálása.

260 Elsősorban cigány tárgyú zsánerképeiről ismert festő, élt 1839-től 1905-ig. 1871-től megszakításokkal Münchenben élt. Lexikon 1/292.

CXVI.

Czigány leány. Vastagh György festménye után.

Czigány leány, Vastagh György festménye után
Magyarország és a Nagyvilág, 1881. 568. oldal

Vastagh György gyakran készített fénykép tanulmányokat festményeihez, hosszú ideig Veres Ferenc fényképésszel tartott közös műtermet Kolozsváron. Ez a képe talán élő modell, talán fénykép után készült. Nagy figyelmet érdemelnek a leány ékszerei. Ez a feltehetően balkáni eredetű ékszerdivat, amelyet ma is "cigányosnak" látunk (mai képi sztereotípiáink közé beillik), az 1870-es években kezdett elterjedni előbb Erdélyben, majd a Királyhágón inneni Magyarországon. Romániából áttelepülő oláh cigányok hozták magukkal, és az ő többségre jutásuk révén vált jellegzetes cigány viseletté. Ugyanezt a képet később közölte az *Ország-Világ* (1888. 40. oldal).

CXVII.

Cigány

Ország-Világ, 1882. 64. oldal

Bizonyosan beállított műtermi fényképfelvétel alapján készült, a környezetet a rajzoló utólag alakította ki. Számos apró egyezés alapján valószínűsíthető, hogy Koller Károlynak ugyanarról a modelltől készült fényképéről van szó, mint aki a Magyarország és a Nagyvilág, 1874. évfolyam 491. oldalán, valamint a Vasárnapi Újság 1880. évfolyam 180. oldalán szerepel. A képen tehát oláh cigány férfit látunk, akit bizonyára tartást sugárzó megjelenése tett alkalmassá arra, hogy Koller modelljének kérje fel.

CXVIII.

*Cigánylány**Ország-Világ, 1882. 128. oldal*

A képről önmagában is valószínűsíthető, hogy beállított műtermi felvétel, az előző, ugyanezen lapban alig néhány héttel korábban közölt kép alapján pedig ez már bizonyosnak mondható. Koller Károly kollekcijából származhat ez a kép is, Erdély délkeleti vidékéről. A viselet tehát hiteles, a díszes üst azonban bizonyára utólagos kiegészítés, képi toposz.

CXIX.

*A Csicsó bandája (Hogy terem a cigány nóta?)
Vasárnapi Újság, 1882. 233. oldal*

A pályakezdő Feszty Árpád²⁶¹ készítette ezt a képet szülőfalujában, Ógyallán. Egyértelműen élet után készült vázlat-gyűjtemény egy közepesen rangos vendéglő bandájának tagjairól. Hogy nem előkelő vendéglőről van szó, arra utal, hogy a bandának hagyományos cimbalma van, holott a modern, pedálos cimbalom már 1874 óta használatban volt. A kisbőgő helyét azonban már átvette a nagybőgő. A zenészek nívós ruhát viselnek, a bőgősön látszik, hogy csizmája van. A banda előtt táncoló cigánylány már utólagos kiegészítés, inkább nyugat-európai hagyományra utal.

261 Leginkább a Feszty-körkép után ismert, a maga korában nagyra becsült festő, élt 1856-tól 1914-ig.

CXX.

VÁNDORLÓ CIGÁNYOK.

Thoren Ottó festésze után.

Vándorló cigányok
Ország-Világ, 1882. 569. oldal

Otto von Thoren²⁶² festménye után készült reprodukció. Thoren leginkább állatfestőként szerzett hírnevet, ez a kép is elsősorban a lovak dinamikus mozgásának megörökítésére koncentrál. Minthogy a festő rendszeres látogatója volt a szolnoki művésztelepnek, hihető, hogy mind a szituáció, mind a részletek hitelesek, a kompozíció azonban inkább műtermi alkotás.

262 Osztrák festő, eredetileg dragonyostiszt, élt 1828-tól 1889-ig. Gyakran járt Magyarországon, elsősorban a szolnoki művésztelepen, és számos képen örökített meg pusztai jeleneteket. Művészet, Budapest, 1913. évfolyam 335-343. oldal.

CXXI–CXXII.

VÁNDOR CZIGÁNYOK.

CXXI. Vándor cigányok
Vasárnapi Újság,
 1882. 812. oldal

A CZIGÁNY PURDÉ. ... 1885. 269. oldal

CXXII. A cigány purdé
Ország-Világ,
 1885. 269. oldal

A kép Franz Streitt (1843–1890) festményének adaptációja²⁶³, noha erre az újság nem utal. A kompozíció képi közhely-gyűjtemény, a szituáció ráadásul vagy félreértés, vagy egyértelműen hamis. Elképzelhető, hogy a festő látott valami hasonló jelenetet, az azonban semmiképpen sem lehetett a vándorlás epizódja, hanem a környék bejárása cserekereskedés vagy kéregetés céljából. A vándor kompániák mindig nagycsaládokból szerveződtek, a biztonság és a munkamegosztás igénye többnyire húsz-harminc embert tartott egyben. Ezek a kompániák legalább egy szekeret nemigen nélkülözhettek, hiszen a mindennapi élethez meglehetősen sok eszközt, sátrakat, edényeket, munkaeszközöket, ruhákat, egyebet kellett magukkal vinniük. A kép tehát a vándorlás szempontjából teljesen hiteltelen.

Az *Ország-Világ* három évvel később, már a festő megnevezésével, feltehetően az eredeti dűcot elvágva újra közölte a kép egy részletét.

263 Allgemeine Deutsche Bibliographie 1893, Band 36/573.

CXXIII.

A CZIGÁNY-KOVÁCS.

A cigány-kovács

Képes Családi Lapok, 1882/83. 9. oldal

Első ránézésre vidéki rajztanár munkájának nézhetnénk a képet, a jobb alsó sarokban azonban ott a sokat mondó szignó: Feszty Árpád. És valóban, a kompozíció figyelemre méltó, noha a kivitelezés helyenként kifejezetten esetlen. A rejtély nyitja valószínűleg az, hogy a vázlat Fesztyé, a végleges megrajzolás azonban a szerkesztőség által foglalkoztatott kismesteré, akinek például az előtérben térdepelő gyereket nagyon gyengén sikerült megrajzolnia. A kétszereplős kivitelezés feloldhatja azt az ellentmondást is, amely a kép keletkezési dátuma és stílusa között van. Ilyen szellemiségű, a látottakat távolságtartó semlegességgel rögzítő képeket ugyanis az 1860-as évekből ismerünk (lásd LXV., LXXX., LXXXVII., XC.), az 1880-as évekből nem. A titok nyitja az lehet, hogy a vázlat jóval korábban készült. Tudjuk, hogy Feszty 1874-ben Münchenbe ment tanulni, onnan Párizsba,

Velencébe, majd Bécsbe költözött, és csak az 1890-es évek elején tért végleg haza. A rajz tehát fiatalkori zsenéi közül való, még müncheni utazása előttről. A kép egyébként joggal tart igényt hitelességre, a maga egyszerű módján híven ábrázolja a faluszéli cigány kovács családjának mindennapi életét.

CXXIV.

CZIGÁNY-CSOPORTOZAT.

*Czigány-csoportozat**Képes Családi Lapok, 1882/83. 297. oldal*

A képhez tartozó cikk tudósít róla, hogy németországi cigány "csoportozatról" van szó, a kép onnan származó import. (Egyik általam ismert variánsa Von der Kaisertagen in Dresden: Aufbruch der Zigeuner zur begrüßung des Kaisers kép-aláírással szerepel, sajnos nem azonosított folyóiratból.) Éppen mozgásban lévő oláh-cigány karavánt ábrázol, hitelességét azonban kérdéssé teszi, hogy a bal szélen bográcsban főző alakokat látunk, ilyesmire pedig menet közben nyilván nem kerülhet sor. A viseleteken megfigyelhetők a kor nyugat-európai képi sztereotípiái, a kompozíció azonban teljességgel a fantázia alkotása, amely a valósággal szinte semmilyen kapcsolatot nem tart.

CXXV.

A HÁROM CZIGÁNY.

A három cigány

Képes Családi Lapok, 1882/83. 808. oldal

A már ismert téma (lásd LXXVIII. kép) újabb feldolgozása. A kompozíció és a kivitelezés hivatásos művészre vall, a kép azonban semmivel sem több egyszerű illusztrációnál, a cigányokról nem mond el semmi érdekességet, és a többségi társadalom szemléletmódjáról sem sokat.

CXXVI.

Cigány-tábor

Magyarország és a Nagyvilág, 1883. 262. oldal

A szalonokban divatba jött festészeti téma újabb darabjáról, a műfaj népszerű képviselője, a már említett Böhm Pál festményéről készült az újságillusztráció. A képet néhány hetes eltéréssel, ugyanarról a dűcről hozta a *Képes Családi Lapok* is (1882/83. 505. oldal).

CXXVII.

A CIGÁNY ÚJONC.

*Czigány újonc**Magyarország és a Nagyvilág., 1883. 781. oldal*

Ismeretlen alkotónak feltehetően fénykép után készült rajza. Önmagában kevés képi információt hordoz, közvetett dokumentumként azonban érdekes adalék a cigányság és a korabeli sorkatonság viszonyához. Erről a viszonyról keveset tudunk, noha bizonyára sok hasznos információ tárható itt fel a cigányság integrációjával, annak előrehaladásával és nehézségeivel kapcsolatban.

CXXVIII.

KÁRTYAVETŐ CIGÁNYLÁNY.

*CXXVIII. Kártyavető cigánylány
Ország-Világ, 1883. 441. oldal*

146. Cigarettazó cigánylány fotója

Beállított műtermi fénykép alapján készülhetett a fametszet, amely a lehető legtöbb képi toposz alkalmazásával igyekszik megfelelni a nézők elvárásainak. A leány hangsúlyozottan cigányos öltözetet visel (az érméssel díszített kendő itt jelenik meg először), szájában pipa, előtte vetőkártya. Ez a kompozíció egészében válik majd képi toposszá, és mint ilyen, a 20. században számos dilettáns festő képen megjelenik. Későbbi időszak, feltehetően a 20. század harmadik évtizedének vizuális elemeivel ugyanezt jeleníti meg a mellékelt fénykép.

CXXIX.

*A Magyar Salon eredeti rajza
Magyar Salon 1884. 361. oldal*

A rajz szituációs vázlat muzsikálással kéregető kisfiúról. Hasonló helyzetet örökít meg az *Ország-Világ* 1888. évfolyamának 800. oldalán megjelent, alább majd sorra kerülő rajz is (lásd CL. kép). Amíg azonban az beállítással torzítja, a kialakult képi közhelyekhez igazítja a jelenetet, ez a kép tárgyilagos bemutatásra törekszik. Négy év történelmi léptékkal mérve rövid idő, de talán mégsem véletlen, hanem a jelen tanulmányban közölt képek sorából is kiolvasható tendenciához illeszkedik, hogy az elfogadó-semleges képi megfogalmazás a korábbi, és a századfordulóhoz közeledve a negatív megjelenítés veszi át a helyét.

CXXX.

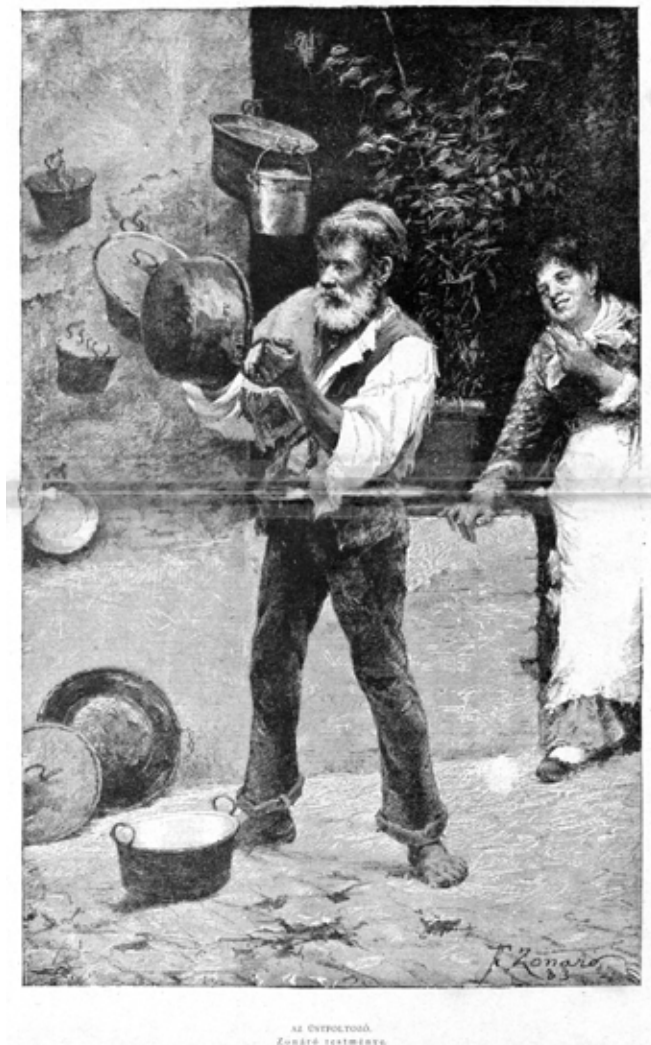

Czigány-élet.

*Czigányélet**Képes Családi Lapok, 1884/85. 312. oldal*

Romantikus ideálkép a cigányok viseletét, környezetét ismerő rajzoló kezéből. A kép közepén a cigánylány már jellegzetes "cigányos" habitust mutat (kibomló hosszú haj, tarkón megkötött fejkendő, hosszú bő szoknya), ez tehát már az új képi sztereotípa tükröződése. A férfi ruhája viszont magyaros, a "cigányos", oláh-cigány férfiviselet (széles karimájú kalap, mellény, nagy bajusz) mint képi toposz ekkor láthatóan még nem rögzült. A képen felsorolás-szerűen ott vannak további toposzok is: a meztelen gyerek, sátor, szekér, ló, földön ülés, hegedű, éppen csak a munka eszközei hiányoznak, érthető okokból. A kép alkotója (és bizonyára befogadója) már túl van a tárgyilagos, távolságtartó szemlélet korszakán, már erős sztereotípiák formálják a cigányokról alkotott képét, de ez a kép még távol van a megroppant társadalom karakter-vonásaitól, inkább rokonszenvező, mint elutasító.

CXXXI.

Az üstfoltzó

Magyar Salon 1884/85. február 520-521. oldal

Zonáró jelzettel megjelent zsánerkép, amely talán kifejezetten a lap számára készült. Róla ismét elmondható, amit a zsánerekről már eddig is mondtunk: habár hiteles részletek, ugyanakkor idealizált, kedélyessé lágyított szituáció. Annak mégis információ-értéke van, hogy a minden bizonnyal a közfelfogást megjelenítő alkotás a cigány embert mint hasznos és szükséges tevékenységet végzőt mutatja be, ha úgy tetszik, az etnikumközi kapcsolatokban a kölcsönösen előnyös illeszkedést fogalmazza meg a maga eszközeivel.

CXXXII.

Az első leczke

Magyar Salon 1884/85. április 86. oldal

Stettka Gyula rajza kedélyeskedő zsánerkép, abban a felfogásban, ahogy a polgári szalonok úri közönsége a cigány életet elképzeli. A kép információ-értéke egyedül ebben áll: a városi közönség cigány-képéről ad hírt, miközben a cigányok valósága helyett csupán vizuális toposzok gyűjteménye látható.

CXXXIII.

Rác Pali
Ország-Világ, 1885. 95. oldal

Fénykép után készült fametszet a híres primás Rác Paliról, minden mellékes képi körülmény elhagyásával. A kép annak a jele, hogy ekkor már vannak olyan primások, akik saját jogon is érdemesek a megörökítésre. Amint a fejezet bevezetőjében említettük, a 20. század elejére többnyire már csak a neves primások képviselik a lapokban a cigányságot, a hétköznapi cigány élet jelenetei pedig csupán mint zsánerképek reprodukciói jelennek meg, így is egyre ritkábban.

CXXXIV.

*Oláh cigányok**Magyar Salon 1885/86. január, 416. oldal*

A képaláírás szerint a kép Peske Géza²⁶⁴ eredeti rajza a lap számára, valójában azonban fénykép-átrajzolás, méghozzá feltehetően szabad téren készült fénykép-ről. Peske Böhmhöz, Pichlerhez, Pörge Gergelyhez, Margitay Tihamérhoz hasonlóan Münchenben élt, azokhoz hasonlóan az ott központosuló nemzetközi műkereskedelmi piacra dolgozott. Ezt a vázlatot talán valamelyik magyarországi útján, később felhasználható motívumként gyűjtötte, és mintegy melléktermékként adhatta el a budapesti hetilapnak.

264 Festő, 1859-1934. Münchenben tanult, egy ideig ott is dolgozott, elsősorban vidám vidéki életképeket festett.

CXXXV.

CZIGÁNYLEÁNY.

Vastagh György eredeti rajza a Magyar Salon részére.

*Czigányleány**Magyar Salon 1885/86. április 52. oldal*

Vastagh György "eredeti rajza", amint arra a képaláírás felhívja a figyelmet, a szép cigányleány fogalmi toposzának színvonalas megjelenítése, finoman, de határozottan alkalmazva az erotikus momentum elemét is. Nem lehetnek kétségeink afelől, hogy a részletek – a viselet, az ékszerek – hitelesek, az egész azonban nem képi híradás, hanem a nézőben (és persze a festőben) lévő előképek megfogalmazása, meglehetősen távolságra a valóságtól.

CXXXVI.

RÓKATÁNCZ.
Janko János eredeti vázlata.

Rókatáncz

Magyar Salon 1885/86. június 248. oldal

Ez a kép, a fölényes rajztudású Jankó János rajza a magyarság és a cigányság viszonyának gyökeres megváltozásáról tanúskodik. Egyetlen forrást (legyen az szöveges vagy képi) mindig fenntartással illik fogadni, ez a kép azonban olyan markánsan illusztrálja a cigányok helyzetének megváltozását, hogy nehéz nem ilyenként értékelni. A helyzet a huszadik századig élő verbális közhely: a cigánygyerek pár fillérért rókatáncot jár (a közfelfogás magát a rókatáncot nem ismeri, azt valami közelebről nem meghatározott, ugrálós, szapora lábtempójú táncnak tartja). A kövérkés parasztpár joviális mosollyal nézi a sovány kis fekete purdét, amint majdnem pucéran produkálja magát, a háttérben hasonlóan sovány testvérei,

még távolabb a családjának kunyhója. Ez a kép nem a cigányokról ad hiteles képet, hanem a közfelfogás megváltozásáról – arról viszont annál szemléletesebben.

A *Vasárnapi Újság* 1882-től nyolc éven át nem közölt cigány tárgyú képet, noha a szerkesztő személye 1867 és 1905 között nem változott. A magyarázat csak egy lehet: a közönség egyre kevésbé igényelte a cigányokról való híradást. 1890-ben ennek a képnek az újraközlésével törte meg a csendet (1890. 284. oldal), a következő két évben még hármat közölt, aztán a századfordulóig ismét egyet sem.

CXXXVII.

*Czigány nők**Magyar Salon 1885/86. július 345. oldal*

Újabb festői vázlat, Barabás Miklós műve, a beállításból következtethetően élet után, nem fénykép alapján. A műfaj sajátosságai közül következően kevés képi információt hordoz, pusztán az öltözetről árul el valamit. A félalakos leány mély ruhakivágása az erotikus momentum képi toposzának óvatos megjelenítése.

CXXXVIII.

CZIGÁNY-TÜKÖR. — PÖRGE GERGELY EREDETI TOLLRAJZA AZ ORSZÁG-VILÁG- SZÁMÁRA.

*Czigány tükr**Ország-Világ, 1886. 842. oldal*

Pörge Gergely²⁶⁵ eredeti rajza átmenet a valóságról tudósító kép és a zsáner között. Talán eredeti helyszínen felvett vázlat alapján készült, mégis inkább regény-illusztrációnak érződik. Érdekes a leány egyértelműen paraszti viselete, minden oláh cigány beütés nélkül.

265 Festő, 1856-1930. Tanulmányait a budapesti Mintarajziskolában és Münchenben végezte. Hazatérve a Benczúr Mesteriskola tagja lett. Ceruzarajzokat is készített képes újságok számára. www.kieselbach.hu

CXXXIX.

A CZIGÁNY OTTHONA.

A cigány otthona

Képes Családi Lapok, 1886/87. 536. oldal

A kor zsánerkép-stílusában készült kompozíció, feltehetően festmény reprodukciója a fenti kép, bár erről a hozzá tartozó cikk nem számol be. Híven tükrözi a zsánerkép alkotásának munkamódszerét is: eredeti helyszínen gyűjtött motívumok, az egyes alakokról készült vázlatok, esetleg fényképek, hiteles részletek, ugyanakkor a valóságtól meglehetősen messze eső, idealizált összkép. A nagypolgári szalonok falára nem is pályázhatna eséllyel olyan festmény, amely a valóságot a maga csúnyaságában, esetlegességében mutatja, márpedig ennek a képnek az volt a feladata, hogy jó pénzért vevőt találjon. Bizonyára talált is, az újságbéli reprodukció a sikeres bemutatkozás biztos jele. Éppen csak a cigányokról tudni meg belőle keveset, azt is csak erős forráskritikával.

CXL.

MAGÁN-CONCERT.

Böhm Pál festménye

*Magán-concert**Magyar Salon 1886/87. május 161. oldal*

Böhm Pál zsánerképe a műfaj minden sajátosságát magán viseli, hiteles részletekből egy sehol sem létező világot teremt, közeli rokonságban a majd évszázaddal későbbi csikosch-gulyásch romantikával – ez is, az is zömmel német piacra készült. Említést érdemel ugyanakkor, hogy miközben a pusztá effajta műromantikája kelendő áru maradt az egész huszadik században, a cigányok az első világháború után a szó szoros és átvitt értelmében eltűntek a képről, kikerültek a nemzetközi műkereskedelem érdeklődési köréből, és csupán dilettánsok vásznain maradt még helyük. A képen a magyaros ruha, bőszárú ing, kalap mind letisztult képi toposz, ahogy a cigánylány lecsúszó blúza által képviselt erotikus momentum is.

CXLI.

ELSÁKÁDT A HÚR. — KARVALY KÁROLY RAJZA A: Ország-Világ székely.

Elsákádt a húr

Ország-Világ, 1887. 353. oldal

Karvaly Károly²⁶⁶ rajza egy verbális tréfa képi megjelenítése korrekt festői képességek birtokában, anélkül azonban, hogy a kép tárgyáról egyéb közlendője volna. A munkát inkább a fiatal festő jól sikerült gyakorlatának tekinthetjük, amelyet talán valamelyik mestere vitt be a szerkesztőségbe.

266 Festő, 1864-1926, Székely Bertalan tanítványa, Münchenben is működött.

CXLII.

A CZIGÁNYNŐ

*A cigánynő**Képes Családi Lapok, 1887/88. 5. oldal*

Eddig nem azonosított festmény reprodukciója. A nyírfa és az öltözet alapján akár orosz alkotó műve is lehet, de ez csak lehetőség, nem bizonyosság. A túl sok kétség és a viszonylag kevés képi elem miatt a képről érvényes következtetések levonása nem lehetséges.

CXLIII.

Czigányfogat

Képes Családi Lapok, 1887/88. 648. oldal

Ismét egy zsánerkép, afféle "bohókás jelenet", a kép tárgyának azonosításához éppen elegendő képi toposz (meztelen gyerek, sátor) felhasználásával. A cél itt sem képi információ közlése, hanem a nézői-vásárlói igény kielégítése, a befogadó saját toposz-igényének gondos kiszolgálásával. A képet ugyanarról a dúcról, a festő, Knaus²⁶⁷ megjelölésével ismét közölte az *Ország-Világ* (1889. 85. oldal).

267 Ludwig Knaus, 1829–1910., német festő, a düsseldorfi iskola tagja. Fenti, „Zigeunerfuhrwerk” című műve Németországban heliogravure műlapként is megjelent.

CXLIV.

A cigánypurdé
Ország-Világ, 1888. 800. oldal

A Laub F jelzettel közölt rajz minden bizonnyal beállított fénykép után készült, egy képi közhely, a muzsikálással kéregető cigánygyerek megjelenítése. Karakteres példája annak, hogy megbízható, hiteles részletekből hogyan lehet teljesen hamis, a valóságot egyáltalán nem tükröző, pusztán a befogadó várakozásait kiszolgáló kompozíciót alkotni.

CXLV.

Czigányélet.

Czigányélet (sátoros család)
Képes Családi Lapok, 1889. 669. oldal

Ismét zsánerkép, "elcsesztett pillanat". Míg a korábbi (és későbbi), alapvetően látványrögzítő ábrázolások esetében az ábrázolt alakok gyakran szemlátomást tudomással bírnak arról, hogy őket ábrázolják, mintegy "belenéznek a kamerába", már-már szemkontaktusban vannak a nézővel, a zsáner szereplői azt a benyomást keltik, hogy ők mit sem tudnak a nézőről, feszélyezettség nélkül élik az életüket. Ez a helyzet a nézőben azt az illúziót kelti, hogy a látványrögzítő képeken ábrázoltnál hitelesebb, valódibb képi információ birtokosaivá lesz. Az illúzió azonban mesterségesen jön létre, esetünkben az évszázados képalkotói tradíciók gondos alkalmazásával. A vizsgált kép részleteiről látszik, hogy az alkotó jól ismerte a cigányokat, az alkotás képi információi – éppen a zsánerfestészet természete miatt – mégis csak erős kritikával értelmezhetők. Ezen információk között említést

érdemel a két álló férfialak magyaros ruházata, noha számolnunk kell azzal, hogy ez a motívum éppen a külföldi, talán német piacnak szánt gesztus, hasonlóan a háttal térdelő nő fejkendőjéhez, amelyben jellegzetes cigányos viselet-darabot azonosíthatunk.

4.4.2.3.5. 1891-1900

CXLVI.

Czigánybanda egy budapesti vendéglőben. — Margitay Tihamér rajza.

Czigánybanda budapesti vendéglőben (Margitay Tihamér²⁶⁸ rajza)

Vasárnapi Újság, 1891. 271. oldal

Margitay rajza inkább szituációs vázlatnak tekinthető, semmint önálló alkotásnak, egy elkapott pillanat rögzítése későbbi festői felhasználásra, mellékesen pedig újságban való közlésre.

---

268 Szalon-életképekkel ismerté vált festő, élt 1859-től 1922-ig.

CXLVII.

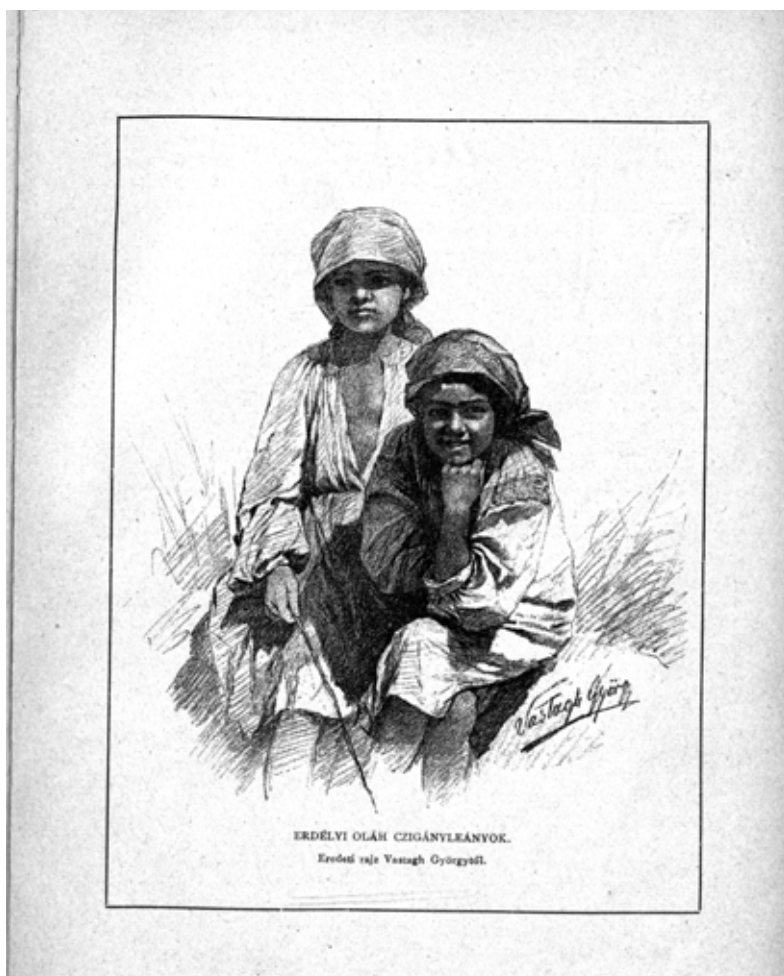
CZIGÁNY LEÁNY. — AGGHÁZY GYULA FESTMÉNYE UTÁN.

Czigány leány

Ország-Világ, 1891. 854. oldal

Aggházy Gyula festménye modell után készülhetett, erre utal a leány kényelmes, hosszú mozdulatlanságot lehetővé tevő testhelyzete. Hiteles kép, amelyen nyoma sincs a lumpenizálódásnak. A festő természetesen megszépíthette a látványt, de az mégis sokat mondó, hogy a lap ilyen szellemiségű képet közölt, a közönség ilyet igényelt, de legalábbis elfogadott.

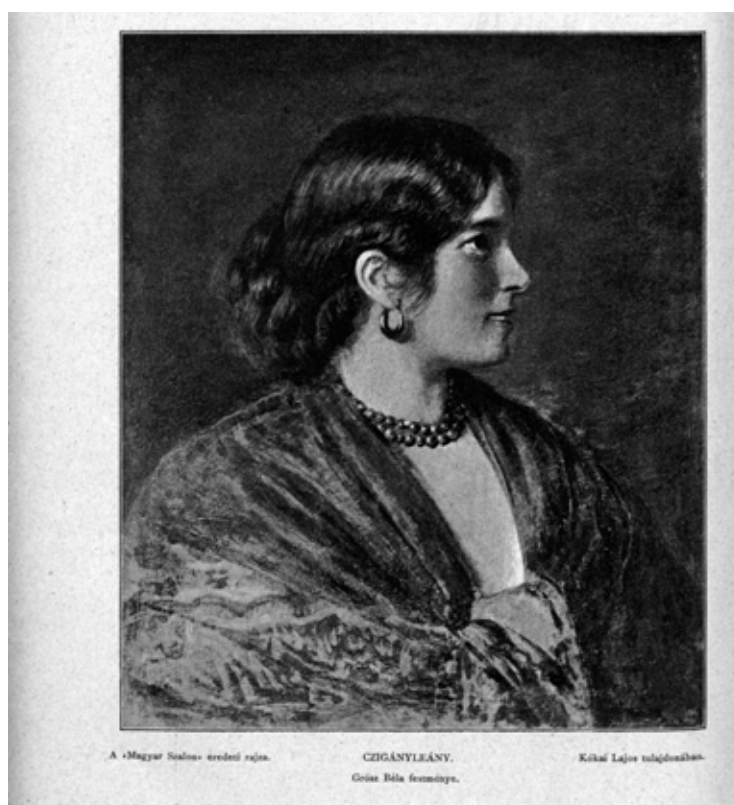
CXLVIII.

Erdélyi oláh cigányleányok
Magyar Salon 1891/92. október 17. oldal

Vastagh György rajza jól láthatóan fénykép után készült, ahogy – mint korábban említettük – számos más vázlata is. Az újságbeli közlés afféle mellékes hasznosítása lehetett a jól sikerült vázlatnak, amely a festő motívum-gyűjtési munkájának terméke, bár lehet, hogy sok más vázlathoz hasonlóan végül ezt sem használta fel nagyobb kompozícióhoz. A mosolygó leányok megjelenítése inkább pozitív, mint semleges. Figyelemre méltó, hogy a városi polgári közönségre számító lap ezt helyesnek, az olvasói igényekhez illeszkedőnek találta.

CXLIX.

*Czigányleány**Magyar Salon 1891/92. január 416. oldal*

Grósz (helyesen Gross) Béla²⁶⁹ festményének reprodukciója érdekes aspektusból demonstrálja a városi polgárság és a cigányok közötti eltávolodást. Ez a kép ugyanis a spanyol cigány Nyugat-Európában széltében ismert képi toposzait hordozza a leány lesimított hajával, széles, egész vállát takaró kendőjével, de még kéztartásával is. Grossnak, aki színvonalas portréfestőként volt ismert, és akiről tudjuk, hogy az 1860-as évektől Budapesten élt, már csak hézagos fogalmai lehetnek arról, milyenek (és milyenek nem) a magyarországi cigányok, ezért ahhoz a képi eszköztárhoz nyúlt, ami éppen kezébe akadt. A lap pedig kommentár nélkül tudomásul vette ezt. Hasonló eset 1860-ban még aligha fordulhatott volna elő.

269 Festő, 1835-1914. Elsősorban arcképeket festett akadémikus stílusban. Művészet, 1914, 357.

CZIGÁNYOK.

Dúlja, ezibálja a szél a sátor-ponyvát,
Ottan is befűtyül, a hol nem gondolják;
Biztatják a tüzet törmelékkal, náddal,
Forogván feléje hol arczczal, hol háttal.

Verje meg a devla, beh keserves élet,
Mi is a haszna ily akaratos télnék!
Mert hagyját, hogy csupasz a tizenkét purdó,
De marja mind őket ezudar, nyomorúlt éh.

Az apa komoran a parízra bémúl,
Almadozik nyárról, malacz-paprikásról —
S itt konokul megáll a fantáziája,
Mint pákosz esikó a zab-asztag aljába'.

S mint az alvajáró kimegy a sártorbúl,
A falu végiben egyet-kettőt fordul,
S alig telik bele néhány lomha óra,
A szép malacz-álmom átfordúl valóra.

Sistereg a bogrács, ragyognak az arczok,
Czigány-kerekeket vagdaloak a rajkók;
Kunyoril a kiesiny, az anyja megesalja —
Ritka boldogságtól víg a sátor-alja.

És törvény előtt áll már a dáde másnap:
Ott kéri az árát a jó paprikásnak,
Forgatják-firtatják: hol és mikép vette?
Az alkut és vásárt miért felejtette?

Nem lévén az ügyben aztán semmi kétség,
Kimondja a bíró kemény büntetését,
Erkölcösös szavakkal feddi: «*Moro, ládd-é,*
Minek is bántod te azt, a mi a másé?»

Hallgatja a cigány a böles ítéletet,
És a szemé félig sír, félig meg nevet:
«*Igaz, a máséhoz nyíltam, azt beláttom,*
De mikor minden a másé a világon.»

SZABÓ ENDRE.

Czigányok

Vasárnapi Újság, 1892. 202. oldal

A megváltozott viszonyok újabb dokumentuma, a *Magyar Salonból* 1890-ben átvett kép után (lásd CXLII. kép). A vers, aminek illusztrációjául szolgál a két rajz, tulajdonképpen kedélyes hangvételi, inkább megértő, mint elítélő, a szituáció mégis a nyomorról és a törvényszegésről szól. Ennek megfelelőek a rajzok is, nem a valóságról tudósítanak, hanem a szöveget illusztrálják a közönség által jól ismert képi közhelyek felhasználásával. A két kép forrásértéke ebben van: egy változóban lévő társadalmi viszonyról ad tudósítást.

CLI.

A CIGÁNY-CALÁD BÖHM PÁL FESTMÉNYE UTÁN.

A cigány-család
Ország-Világ, 1892. 344. oldal

Böhm Pál zsánerképéről készült reprodukció. A műfajról és a festőről már többször szóltunk. Böhm a képről jól leolvashatóan eredeti helyszíneken gyűjtött hiteles motívumok és részletek birtokában olyan festői eszközkészletet alakított ki, amelynek birtokában szinte korlátlan mennyiségben volt képes a közönség igényeivel találkozó cigány tárgyú képeket festeni. Mint nekrológja²⁷⁰ beszámol róla, élete végén alaposan beleunt ebbe az önisméltésbe, és legfőbb festői ambíciójává az vált, hogy a gyakori horgászatai során kifogott halakat a lehető legpontosabban, az utolsó pikkelyig híven megörökítse.

270 Vasárnapi Újság, 1905, 229. oldal.

CLII.

Erdélyi cigánylány
Ország-Világ, 1892. 645. oldal

A Ramón Tusquets (helyesen Ramón Tusquets y Maignon)²⁷¹ festményéről készült reprodukció és annak képaláírása (Erdélyi cigánylány) ellentmondásban van egymással, ami vagy a festő eredeti tévedése, vagy a lapszerkesztőjéé. A lány ugyanis egyértelműen a spanyol cigány képi közhelyeit viseli. Ezek közül legszembe-
 tőbb a csörgődob, de a habitus többi része is sokkal inkább spanyolos, mint balkáni. Amint arra már láttunk példát, a képen finoman, de határozottan megjelenő erotikus momentum Magyarországon sem volt ismeretlen, a leány kihívó, büszke testtartása, mondhatnánk testbeszéde azonban megint inkább a spanyol képi közhelytár tartozéka. Nem zárható ki, hogy Tusquets egy modellt álló erdélyi cigánylányt „öltöztetett fel” otthonról hozott attribútumokkal, de valószínűbb, hogy a magyarországi szerkesztő követett el véletlen, vagy éppen tudatos hibát.

²⁷¹ Spanyol festő, élt 1838-1904-ig.

CLIII.

Vándorló cigányasszony

CLIII. Vándorló cigányasszony
Képes Családi Lapok, 1897. 537. oldal

147. Perzsiai cigány asszonyok

Minden ízében téves kép. Már a címe sem értelmezhető, a cigányok mindig kompániákban, nagy családokban vándoroltak, a magányos asszony a gyerekekkel legföljebb a falut járhatta, hogy csereáruért vagy adományként élelmet szerezzen. Ebben az esetben viszont nem kíséri kutya, hiszen az állandó konfliktus forrása lenne, minduntalan összekapna a háziak kutyáival. A fejen hordott kosár ismert megoldás, cigányoktól azonban sehol másutt nem látunk ilyet. A kisgyerek derékon hordása rendkívül alkalmatlan megoldás, másik magyarországi példáról nem is tudunk – igaz, Perzsiából van egy ilyen képünk, de hogy ez hitelesíti-e a vizsgált ábrázolást, ennyi információ alapján nem dönthető el.

CLIV.

*A cigánysátrak virága – mutatvány Vértesi Károly Keleti ég alatt című művéből
Ország-Világ, 1898. 636. oldal*

Kissé szépelgő, ugyanakkor a szecesszió lágyságát és kecsességét is megelőle-
ző tanulmányfej. Önmagában képi információs értéke alig van, közvetve azonban
mégis akad: a szerkesztők feltehetően nem számoltak azzal, hogy olvasóik a ci-
gányokat úgy általában ellenszenvesnek tartják, a közönség igényeit is felmérve
úgy gondolhatták, hogy a cigányságot ilyen vonzó formában is megjeleníthetik.

CLV.

A cigányleány

Képes Családi Lapok, 1899. 813. oldal

Iskolázott festő képe, amely akár személyes élményen is alapulhat, de teljes egészében műtermi kompozíció is lehet. A leány ünneplőbe öltöztetése a zsánerképek piaci igényeinek kiszolgálására tett gesztusnak tűnik, az egész kép a cigányok körül kialakult sztereotípiák közül a szabadság képi szinbolizációja, ezt erősíti, hogy a leány nyereg nélkül üli meg a lovat. A leány öltözéke tisztán oláh cigány jellegű, ekkorra már ez vált a képi toposszá.